

Тілді зерттеу тәжірибесінде дискурс сөзін «мәтін» ұғымының синонимі іспетті қолданылу үрдісі кездеседі. Шын мәнінде, дискурсты тек мәтін деп қана емес түрлі экстралингвистикалық факторларды (автордың қоршаған шындық туралы дүниетанымы, пікірлері, тұжырымдарлы, адресат мақсаты т.б.) камтитын күрделі коммуникативтік құбылыс деп түсінеміз. Яғни, дискурс – мәтін түзуші (автор), адресат ~ мәтін ~ қабылдаушы (адресант, оқырман) тұтастығында қарастырылатын тілдік тұлғаның өзіндік «таным әлемі» көрініс табатын мәтін.

Олай болса, ұлттық көркем дискурста тілдік тұлғаның (автордың) мынадай адами, тұлғалық ерекшеліктері байқалады:

- 1) сөйленіс деңгейі;
- 2) ұлттық таным деңгейі;
- 3) сөз қорыту, түсінік, ұғыну, сезіну деңгейі;
- 4) қоғамдық санасының сипаты;
- 5) интеллект деңгейі.

Демек, дискурс – тілдік тұлғаның мәтінге түскен, көркемделген таным әлемі, өзіндік ғаламының тілдік бейнесі. Ал таным қызметі әр индивидтің тілдік санасында әртүрлі дәрежеде болатындықтан, тілдік тұлғаның тіліндегі ғаламның тілдік бейнесі де әр текті болып, өзіндік дискурсын қалыптастырады.

Мысалы, Махамбеттің адами болмысы мен танымдық (елжанды, өр мінезді, шешен т.б.) тұлғасын өзектейтін мынадай коннотациялар оның өзіндік дискурсын қалыптастырады: *бағаналы терек, қарағайға қарсы бұтақ, ала балта, қара нар, қас үлек, боз ора, тарлан боз, қызғыш құс* т.б.

Немесе, ұлттық танымының тереңдігі философиялық ойлармен ұласатын Ж.Нәжімеденов тұлғаның поэтикалық дискурсын *топырақ, тамыр, тұлып* т.б. қолданыстар сипаттайды. Мысалы, *тұлып* сөзінің қазақ санасында «жас төлі өлген малды алдаркату үшін қолданылатын бітеу тері» деген ұғымды білдіретін семаны қасіретті адамды «жұбатуға» қатысты метафораға айналдыруы Ж.Нәжімеденов дискурсының айшықты үлгісі:

Жұбату тапты ел тұлыптарға мөңіреп,
Бауырынан бала кеткен талай жан.

Сонымен, мәтін оны қабылдаушы жеке адамның санасына түсіп, танылған кезде ғана дискурс ретінде түсіндіріледі. Демек, дискурсты шығарманы тану барысында адамның тілік санасында туындайтын когнитивтік үдеріс деп түсінген жөн.

Жанат Дабыловна Рапишева

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің профессоры,
филология ғылымдарының кандидаты

ЛИНГВИСТ, ПОЛИГЛОТ-ҒАЛЫМ ЖАЙЫНДА

Филология ғылымдарының докторы, профессор Шара Мажитаева – «Қазақстан Республикасы білім беру ісінің құрметті қызметкері», «Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің еңбек сіңірген қызметкері», 2007 және 2011 жылғы «Жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» сияқты бірнеше сыйлықтың иегері. Шәкірт тәрбиелеу ісіне белсенді үлес қосып жүрген ардақты ұстаз, көптеген жастардың ғылым жолына түсуіне көмектесіп, олардың ғылымдағы ізденістеріне жетекшілік етіп жүрген ғалым апамыз туралы айту міндетіміз деп есептейміз.

Шара Мажитаева 1951 жылы 25 қарашада Жамбыл облысы, Қордай ауданындағы Көктөбе ауылында (бұрынғы Ворошилов селосында) туған.

1968 жылы орта мектепті бітіргеннен кейін 1968-1972 жж. Алматы педагогикалық шетел тілдері институтында студент, 1972-75жж. – Қарағанды мемлекеттік университеті шетел тілдері кафедрасында неміс тілі пәнінің оқытушысы, 1975-77 жж. – Алматы педогогикалық шетел тілдері институтының жанындағы 2 жылдық курстың тыңдаушысы, 1977-87 жж. – Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінде оқытушы болып істейді. 1987-91 жж. – Тіл білімі институтында аспирант, 1991 жылдан Қарағанды мемлекеттік университетінің қазақ тілі практикалық курсы кафедрасында аға оқытушы, доцент, кафедра меңгерушісі болып қызмет атқарады. 1994-96 жж. аталған университеттің шетел тілдері факультетіне кафедра меңгерушісі қызметіне ауыстырылады. 1996-1998 жж. – Тіл білімі институтының аға ғылыми қызметкері, 1998 жылдан

қазақ тіл білімі кафедрасының доценті, 2000 жылдан профессоры, кафедра меңгерушісі, 2021 жылдан академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ еңбек сіңірген профессоры қызметін атқарады.

1992 жылы Тіл білімі институтының мамандандырылған Кеңесінде профессор Б.Әбілқасымовтың ғылыми жетекшілігімен «XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы қазақ әдеби тілінің әлеуметтік және лингвистикалық сипаттамасы» атты кандидаттық диссертация қорғады.

2000 жылдың 30 маусымында профессор Б.Әбілқасымовтың ғылыми кеңесшілігімен Тіл білімі институтының Диссертациялық Кеңесінде «XX ғасырдың I жартысындағы қазақ әдеби тілі» деген тақырыпта докторлық диссертация қорғады, 2005 жылдан БҒСҚАК профессоры.

Шара Мажитайқызы – 300-ден аса ғылыми және әдістемелік еңбектің авторы. Ш.Мажитаеваның зерттеулері, негізінен, қазақ әдеби тілінің тарихына арналған. Бұл салада ол 4 монография, 17 оқу құралы мен оқу-әдістемелік құрал, 100-ден астам ғылыми мақала жариялады.

Оның қазақ әдеби тілі тарихына арналған «XX ғасырдың 20-30-жылдарындағы қазақ әдеби тілінің мәселелері» /1997/, «XX ғасырдың бірінші жартысындағы қазақ әдеби тілі» /1999/, «XX ғасырдағы қазақ әдеби тілі» /2000/ атты монографиялары, «Қазақ әдеби тілінің тарихы (XV-XX ғғ.)» атты оқу құралы қазақ әдеби тілі тарихын зерттеушілер мен филология факультетінің студенттері үшін қажетті еңбектер қатарына жатады. XX ғасырдың бірінші жартысындағы қазақ әдеби тілінің дамуы зерттелуді қажет еткенмен, түрлі объективті себептермен оны түбегейлі қарап, жазуға мүмкіндік болмаған кезең алынған. Зерттеуші жарты ғасырдағы жарық көрген мерзімді баспасөз, көркем әдебиет, ғылыми әдебиет және іс-қағаздары мен кеңсе тіліне байланысты материалдарды жинастырып, олардың негізінде әдеби тілдің дамуына талдау жасайды.

Шара Мажитайқызының лексикография, тіл мәдениеті жайында да біраз еңбектері бар. Бұл саладағы ғылыми еңбектері қазақ-орыс және қазақ-шетел тілдерін салғастырмалы түрде зерттеуге арналған. Мәселен, «Орысша-қазақша-немісше сөз әдебі» (1997 жылы 1-бөлім, 1999 жылы 2-бөлім), «Орысша-қазақша-ағылшынша тілдескіш» (2001) қазақ-орыс-неміс-ағылшын тілін үйренушілер үшін көмекші құрал ретінде кеңінен пайдаланылып жүр. Ол – 4 тілдегі «Қылмыстық құқық терминдерінің сөздігін» құрастырушылардың бірі. Бұндай зерттеулер қазіргі ғаламдандыру кезеңінде өте қажетті еңбектер қатарында саналады. Бұл еңбектер мемлекеттік тілді және басқа да тілдерді меңгеруге септігін тигізеді сөзсіз.

Шетелде жарық көрген еңбектеріне 2006 жылы Қырғызстанда (Бішкекте) доцент Ж.Д.Рапишевамен бірігіп «Қазақ тіліндегі ғылыми стильдің қалыптасу тарихы» атты монография мен 2008 жылы Өзбекстанда (Ташкент қаласында) профессор М.Джусуповпен бірлесіп жазған «Фразеология русского языка: лингвистические и методические проблемы» жатады. Сондай-ақ «Цветобозначение в составе фразеологизмов: лингвокогнитивный анализ» // *European and Russian literature: modern problems of study. Monograph. Volume 4.* – Stuttgart: ORT Publishing, 2014», «Sacred numbers on Kazakh and English languages: ethnolinguistic aspect // *Literature, language and culture influenced by globalization: Monograph Volume 2/ed. By L. Shlossman.* – Vienna: “East West” Association for Advances Studies and Higher Education GmbH, 2014, т.б. ұжымдық монографиялары бар.

Ш.Мажитаева әртүрлі халықаралық оқу орындарының жетекші ғалымдарымен бірігіп жоғары оқу орнынан кейінгі мамандарды (магистратура, докторантура /Ph.D) дайындау үшін бірнеше келісімшарт жасап, меморандумдарға қол қойды, соның негізінде кафедра ізденушілері, магистранттары мен докторанттары шетелге іссапармен барып, шетелдік ғалымдардан кеңес алуға, кітапханалар мен архивтерде жұмыс істеуге мүмкіндік алды.

Ш.Мажитаева қоғамдық жұмыстарға да белсене қатысады, университеттік, факультетаралық тексерулердің және факультеттің өз ішіндегі оқу-әдістемелік жұмысын тексеріп, бағалайтын комиссияның бірнеше рет мүшесі болды.

Сондай-ақ ҚР Білім және ғылым министрлігі тарапынан мемлекеттік аттестациялау комиссиясы құрамында болып, Республикамыздағы оннан астам ЖОО аттестаттау жұмысына комиссияның төраға орынбасары, мүшесі ретінде қатысты.

Ш.Мажитаева халықаралық ғылыми-теориялық конференциялар мен конгрестерде, республикалық ғылыми-практикалық, ғылыми-әдістемелік конференцияларда үнемі баяндама жасап тұрады. Өзі де университетте «Тіл тағылымы» (2002), «А.Байтұрсынұлы тағылымы» (2003), профессор Т.Қордабаевтың 90 жылдығына арналған «Тілтанымдағы ірі тұлға» (2005), «Тілтанудағы ірі тұлғалар» (2007), «Х.Нұрмұқанов оқулары» атты профессор Х.М.Нұрмұқановтың 80 жылдығына арналған республикалық ғылыми-практикалық конференцияларды (2010) ұйымдастырып, өткізуге атсалысты.

Оқу үдерісінде инновациялық технологияларды қолдану бойынша жаңаша оқытуға арналған 7 оқу-әдістемелік кешен дайындады, 10 шақты электрондық оқу құралын (авторлық куәліктері бар), электрондық дәріс курстарын, мультимедиялық көрсетілімдер құрастырды.

Әр деңгейде өткен конкурс, семинарларға қатысып, мемлекеттік тілді өзгетілді аудиторияда оқытуға белсене атсалысады. «Қазіргі қазақ тілі» пәнінен ЖОО студенттері арасында жылда өтетін республикалық пәндік олимпиадада студенттерге жетекшілік жасайды. 2008-2009 оқу жылы Қыздар мемлекеттік педагогикалық университетінде өткен «Қазіргі қазақ тілі» бойынша пәндік олимпиадада студенттері 2 орынға ие болды (14-15.05 2009).

Профессор Мажитаева «Жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» мемлекеттік грантын игеру мақсатында Өзбекстанда, Германияда стажировкада болды (2007 ж.).

ЖОО кейін мамандарды (магистратура, PhD докторантура) бірлесіп дайындау үшін Бонн, Ташкент университеттерінің жетекші ғалымдарымен, атап айтқанда, профессорлар Карл Райхл, Маханбет Джусупов және PhD доктор Н.М.Джусуповпен меморандум, келісімшарт жасасты. Чинджянь (Қытай) университетінің профессоры Гулила Алтенбекпен 2010 жылдың қыркүйегінде жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруді бірлесе жүргізу мақсатында, РХДУ профессоры, филология ғылымдарының докторы Улданай Максұтовна Бахтикиреевамен және Әулие Климент Охридский атындағы (Болгария) София университетінің профессоры, филология ғылымдарының докторы Дмитрий Веселиновпен докторлық диссертацияға бірігіп жетекшілік ету туралы келісімге қол қойылды.

Осы келісімшарттар мен меморандумдар негізінде 2008-2009 оқу жылынан академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің филология факультетінде алдымен «Лингвистикалық типология және контактология» бағыты бойынша, кейіннен «Филология» бағыты бойынша PhD докторларды дайындау басталды. Профессор Ш.Мажитаеваның жетекшілігімен алғашқы докторант А.Тажикеева 2011 жылы «Қазақ және ағылшын мақал-мәтелдері (гендерлік аспект)» атты ғылыми жұмысын қорғады.

2021 жылы Ж.А. Қасқатаева «Түр-түс атауларының лексика-семантикалық өрісіндегі ортақ және ұлттық ерекшеліктер (қазақ, неміс, ағылшын тілдеріндегі материалдар негізінде)» тақырыбында (PhD) философия докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындаған докторлық диссертациясын қорғады.

Барлығы Ш.Мажитаеваның ғылыми жетекшілігімен 4 ғылым кандидаты, 2 философия докторы /PhD/, 30-дан аса филология магистрі қорғады.

Ғылым кандидаттарының зерттеу тақырыптары төмендегідей: Құрмамбаева (Рапишева) Ж.Д. «Қазақ тіліндегі ғылыми-көпшілік стильдің қалыптасуы» (2003 жыл, Алматы); Түйте Е.Е. «Адамның психикалық жай-күйіне қатысты лексиканың құрылымы мен семантикасы» (2009 жыл, Астана); Нығметова Н.Т. «С.Жүнісов драмалық шығармалары тілінің көркемдік ерекшеліктері» (2010 жыл, Астана), Хамзина Г. «1960-80 жылдардағы повестер тілінің лексика-стилистикалық және танымдық сипаты (С.Жүнісов, Д.Исабеков, А.Сейдімбеков, О.Бөкей, Б.Нұржекеев шығармалары бойынша)» (2010 жыл, Астана). Филология саласы бойынша дайындалған докторлық, магистрлік диссертациялардың да тақырыптары қазақ тіл білімінің сан саласын қамтиды.

Ш.Мажитаева – 2003-2007 жылдары Қазақ педагогикалық қыздар институты жанындағы Біріккен докторлық диссертациялық кеңестің, 2008 жылдан Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті жанындағы докторлық диссертациялық кеңестің мүшесі болып, диссертациялық кеңестердің жұмысына эксперт төрағасы, мүшесі, оппонент ретінде белсене қатысты.

Білім беру саласындағы еңбегі үшін Ш.М.Мажитаева 2006 жылдың қараша айында «Қазақстан Республикасы білім беру ісінің құрметті қызметкері» белгісімен марапатталды.

2019 жылдан академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті жанындағы 6D020500 – Филология мамандығы бойынша PhD философия докторы, бейіні бойынша доктор дәрежесін алу үшін диссертация қорғайтын диссертациялық кеңестің төрағасы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті жанындағы 6D021000 – шетел филологиясы, 6D011900 – шетел тілі: екі шетел тілі мамандықтары бойынша PhD философия докторы, бейіні бойынша доктор дәрежесін алу үшін диссертация қорғайтын диссертациялық кеңестің мүшесі.

Жоғарыда көрсетілген Ш.Мажитаеваның оқу-әдістемелік жұмыстарын, ғылыми еңбектерін ескере отырып, 2009 жылы Университет Кеңесінде «Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетіне еңбегін сіңірген қызметкер» атағы берілді.

Профессор Шара Мажитаевнаға бүгінгі мерейлі жасыңыз құтты болсын дей отырып, зор денсаулық, ұзақ ғұмыр тілейміз!